

RECENZIE

DE LITTERATURA SLAVORUM GERMANISSIMA / O ÍREČITEJ SPISBE SLOVÁKOV. Vydal a preložil Daniel Škoviera. Bratislava: Stimul, vydavateľstvo Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2005. 106 s.

V radoch slovenskej kultúrnej – často však aj odbornej – verejnosti sa možno bežne stretnúť s názorom, že všetky významnejšie doklady o historických podobách jazyka, kultúry a vzdelanosti v našom domácom (uhorskom, teda i slovenskom) prostredí stihol už doterajší výskum nielen zaevidovať, ale aj zhodnotiť a zaradiť do širších vývinových súvislostí. Archívne a knižničné fondy nám však z času na čas pripomenú, že kompletizovanie „tezauru“ našej kultúrnej pamäti nie je – a sotva aj môže byť – definitívne uzavretým procesom.

Potvrdil to pred časom i nález jedného z najdôvernejších znalcov slovenskej kultúrnej minulosti (žiaľ, už nebohého), historika Pavla Horvátha. Vo fondoch rukopisného oddelenia Széchényiho národnej knižnice v Budapešti objavil subtilný rukopis dielka *De litteratura Slavorum germanissima*. Dr. Horváth pamiatku oprávnené považoval za doklad s nevšednou výpovednou hodnotou. Pri rozsahu svojich pracovných záväzkov mu však nestihol venovať vlastnú výskumnú kapacitu. Preto mu veľmi záležalo na tom, aby sa analýzy a interpretácie dielka ujal ochotný odborník, ktorého neúnavne, no bezúspešne hľadal najprv medzi slovenskými jazykovedcami. Neskôr sa so žiadosťou o preskúmanie fotokópií rukopisu obrátil na mňa. Po ich hlbšom preštudovaní som nadobudla presvedčenie, že dielko patrí predovšetkým do kompetencie klasického filológa, presnejšie neolatinistu. Zhodou priaznivých okolností sa mi preň podarilo získať vedecký záujem profesora Daniela Škoviera.

Dielko neznámeho humanistického autora sa sotva mohlo dostať do povolanejších rúk. Potvrdila to už prvá expertíza, ktorej výsledky

publikoval Daniel Škoviera v zborníku Slavisťického kabinetu SAV (*Parlagiova učebnica De litteratura Slavorum germanissima v konfesijnom zápase*, 2002). V ďalšej fáze výskumu pripravil a koncom roku 2005 vydal komentovanú edíciu diela s paralelným prekladom do slovenčiny. Text tak sprístupnil (nielen) slovenskému historicko-jazykovednému, literárnohistorickému i neolatinistickému bádaniu.

Aspoň v krátkosti treba pripomenúť, že spis *De litteratura Slavorum germanissima* (pôvodne súčasť Ribayovej, neskôr Jankovičovej zbierky) predstavuje z hľadiska základných atribútov rovnicu o viacerých neznámych. Zachovaný exemplár diela neposkytuje totiž jednoznačný či bližší údaj ani o autorovi, ale ani o mieste a čase vzniku jeho textu. Na titulnej strane je zapísaná komendačná báseň *Autor citatelovi*, v ktorej pôvodca štylizovane deklaruje anonymitu („Zmyslom je osoh, nie verejná sláva, aj tuhá nech meno / autora ostane skryté. Osožnosť diela je cieľ!“). Pod básňou je zaznamenané meno Jeremiáša Parlagia (v tvare „Jeremias Parlagii“). Nad ním sa nachádza vlastnoručný podpis neskoršieho vlastníka rukopisu, známeho slovenského jazykovedca, etnografa a spisovateľa Juraja Ribaya. Ribay na spodnom okraji titulnej strany poznamenal, že Parlagius bol pravdepodobne Zvolenčan; dielo zaradil do 16. storočia („Probabile est Parlagium huic fuisse Vetéro-Zoliensem: Ad sec. XVI.“). Nie je teda celkom jasné, či Jeremiáša Parlagia (pôdľa údajov Jozefa Kuzmíka od roku 1586 správcu školy a kazateľa slovenského pôvodu v Uherskom Brode) považoval aj za autora spisu. Časové súradnice jeho vzniku však určil správne, čo nepriamo potvrdzujú ďalšie indicie.

Útle dvadsaťdvastranové dielko *De litteratura Slavorum germanissima* – napísané úhladnou humanistickou polokurzívou – pozostáva z dvoch „kníh“. Prvá z nich sa zameriava na hláskoslovie. V trinástich kapitolkách vysvetľuje autor základné pojmy, zaoberá sa

zvláštnosťami vo výslovnosti jednotlivých národov a zdôrazňuje účelnosť diakritického písania. Druhá „kniha“ je venovaná poetike, presnejšie „skladaniu veršov“. Jej teoretická časť je dosť stručná. Väčší priestor je venovaný príkladom v domácom jazyku (Exercitia poetices Slavonicae). Táto časť dielka potvrdzuje, že autor bol presvedčeným stúpencom metrických pravidiel „skladania veršov“, prebratých od antických básnických autorít. Čo je však osobitne významné a pozoruhodné, aplikuje ich pri tvorbe veršov v domácom jazyku a požaduje to aj od iných domácich autorov. Všetkých súčasníkov, čo takýto postup považovali za nereálny, charakterizuje ako „vedátorikov“ (sciororum), ktorým chýba usilovnosť a invencia.

Medzi najzávažnejšie výsledky výskumu profesora Škoviera patrí zistenie, že zachovaný exemplár spisu, resp. učebnice *De litteratura...* nepredstavuje autograf, ale odpis dnes neznámeho originálu. Rozbor dostupných indícií (druh písma, časové zaradenie a výber citovaných autorov, roky vydania použitých prameňov a pod.) mu zároveň umožnil stanoviť aj isté časové parametre vzniku diela. Argumentácia o stanovení najčiasnejšieho *terminu post quem* do posledného trojročia 16. storočia je presvedčivá. Rovnako možno súhlasiť s názorom, že otázka *terminu ante quem* je pre nedostatok údajov a neúplnosť indícií (časovo neskorší nákras pečate s rokom 1606 a s menom Johannes Dworsky na s. 48) naďalej otvorená.

Otvorená ostáva aj otázka autorstva. Škoviera oprávnene upozorňuje, že nositeľ a mena Jeremias Parlagii, resp. Parlagius síce sotva možno priamočiaro a bezvýhradne spájať s autorom spisu; zároveň však – rovnako opodstatnene – nevyklučuje ani túto alternatívu.

Aj za týchto okolností dospel k dôležitým záverom, ktoré posúvajú doterajšie poznanie a tvoria vedecky korektné východiská pre ďalší výskum. Podrobná analýza spôsobu citovania a preferovania jednotlivých autorov (o. i. Peter Ramus, Ján Pišťator, Juraj Buchanan), i „gravitácia“ k Herbornu ako k výlučnému sídlu vzdelanosti, ho viedla k zisteniu, že pôvodca dielka bol príslušníkom evanjelického reformovaného

(helvétskeho) vyznania, ku ktorému inklinovala aj Jednota českých bratov. Tento predpoklad potvrdzujú aj tie pasáže textu, kde sa autor nechal uniesť obsahom uvádzaných príkladov (polemický výpad proti katolíckej, resp. aj evanjelickej „augsburskej“ náuke o sviatostiach v prvej kapitole II. knihy pri komentovaní úryvku z eucharistickej sekvencie Tomáša Akvinského). Dá sa teda predpokladať, že ide o vzdelanca slovenského pôvodu, ktorý pôsobil na niektoe z moravských latinských škôl.

Iným dôležitým a relevantným zistením, ku ktorému svojim štúdiom a rozborom dielka *De litteratura Slavorum germanissima* Škoviera dospel, je autorova „trojjazyčnosť“. Prejavila sa v jeho výklade o hláskosloví, založenom na porovnávaní gréckych a hebrejských prvkov s latinskými i domácimi hláskoslovnými javmi. Zrejme i preto ho ako gramatika typologicky zaraďuje medzi analogistov. Pre slovenskú historickú jazykovedu, ale i literárnu históriu je však najpodstatnejší fakt, že autor z bezprostrednej skúsenosti poznal rozdiel medzi českým jazykom a slovenčinou. V prvej knihe sa totiž dosť často zaoberá javmi, v ktorých sa reč Slovákov odlišuje od češtiny. Škoviera upozorňuje, že medzi najzávažnejšie rozdiely patrí podľa pôvodcu dielka slovenské mäkké čenie tam, kde ho iní (Česi, Moravia) neuplatňujú, pričom ako príklad uvádza slová *nebudeš nemocný*. V tejto súvislosti pôvodca viacnásobne vyčíta Slovákom mäkkú výslovnosť latinských slov (nísi, řibi a pod.). V „našom jazyku“ (lingua nostra) zaznamenáva navyše aj „špecifické“ hlásky (charakterizuje istú samohlásku „medzi a a e“, i keď jeho príklady sa nevzťahujú na „ä“, dvojhlásku „wo“, súčasným pravopisom vyjadrenú ako „ô“ a pod.). Na druhej strane autor tvrdí, že spoluhláska ř je typická pre češtinu a Slováci sa tomuto „nepotrebnému zvuku“ zásadne vyhýbajú. Všimá si napokon aj rozdiely v kvantite (oproti podobám *kráva, nádeje* u Čechov a Moravanov stavia slovenské podoby *krava, nádeja*). Sotva si pritom možno nespomenúť na českú gramatiku Vavrinca Benedikta Nedožerského (1606) či na Masnikovu *Zpravu písma slovenského* (1696)!

Pozornosť verzólogov a literárnych historikov si zaslúži predovšetkým „kniha“ venovaná poetike, najmä však príklady uplatňovania metrických pravidiel v domácom jazyku.

Prepis latinského textu, predovšetkým interpretácia početných ukážok v češtine a v predpisovnej slovenčine (nárečové slovenské výrazy, vyjadrovanie *slovenskej* výslovnosti latinských výrazov) staval editora pred primerane náročnú úlohu. Autor dielka uplatňoval v celom texte svoje „zlepšovacie“ pravopisné návrhy (stačí pripomenúť, že „ch“ prepisoval ako „h“). Rozhodnutie uplatniť čo najvernejšie rešpektovanie autorovho úzu predstavuje v tomto prípade optimálne riešenie. Vydanie tak poskytuje jedinečný dokument nielen pre slovenskú i českú (a vôbec slavistickú) historickú jazykovedu, ale aj pre ďalšie vedecké disciplíny (verzólogiu nevyvímajúc).

Kvalita prekladu latinského originálu zodpovedá editorovmu – v úvodnej štúdii deklarovanému – úsiliu o „maximálnu vernosť v denotačnej rovine“, s primeraným, ale vecne korektným „uvoľnením“ štýlu pôvodiny. Text je prístupný jasným a zrozumiteľným jazykom, bez ujmy voči originálu, do ktorého v profesionálne exponovaných pasážach prenikli i novotvary typu „impanare“ či „invinare“. Prekladateľské riešenia („vchlebovat“, „vovíňňovat“) možno len oceniť.

Erudovane a s prihliadnutím na dobový významový kontext pretlmočil editor aj latinské termíny *Slavus*, *Slavi Pannonnes*, *Slavonice*, *Slavonia*, ktorými autor označoval Slovákov, slovenskú reč, resp. Slovensko. Najmä spojenie „Slavi Pannonnes“ je viac ako pozoruhodným precedensom označenia našich predkov (často sa s ním možno neskôr stretnúť u Daniela Krmana ml., ale aj u iných autorov).

V závere úvodnej štúdie Daniel Škoviera skromne poznamenáva, že publikáciu predkladá pod tlakom času v „nezavršenej podobe“. Môžeme s ním súhlasiť len z toho hľadiska, že vedecký poznávací proces v zásade nepozná „finálnu“ podobu skúmaných javov. Publikovaním výsledkov dôslednej analýzy textu dielka *De litteratura Slavorum germanissima* – i jeho prekladom – vytvoril totiž vedecky fundovanú a korektnú platformu pre ďalšie fázy výskumu. V tomto zmysle predstavuje jeho edícia *završene* dielo, ktoré jedinečným spôsobom upozorňuje nielen na doklady o *kontinuite* fonologického vývinu slovenčiny (ako ho v známej monografii opísal Eugen Pauliny), ale i na relevantné javy slovenského jazykového a literárneho vývinu vôbec. Bojo by preto „dignum et iustum“, keby Škovierovmu vydaniu a výkladu venovala primeranú vedeckú pozornosť najmä slovenská historická jazykoveda a literárna história.

Gizela Gáfríková